

**BO‘LAJAK AVIATSIYA MUTAXASSISLARNING KASBIY
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK
SHART-SHAROITLARINI TIZIMLASHTIRISH**

*Djabborov Shamsiddin Xujaqulovich, O‘zbekiston milliy universiteti
Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi sikl boshlig‘i dotsent, podpolkovnik
E-mail: djabborov3005@gmail.com. Tel: (99) 939-39-09*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradigan pedagogik shart-sharoitlarini tizimlashtirish ko‘rib chiqiladi. Ta‘lim mazmunini professionallashtirish va kasbiy fazilatlarning namoyon bo‘lishini individuallashtirish muhimligi ta‘kidlangan. Shu bilan birga maqolada kontekstli o‘qitishning asosiy shakllari va usullari, shuningdek aviatsiya mutaxassislarini tayyorlash uchun pedagogik shart-sharoitlarining turlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Aviatsiya, kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, kontekst texnologiyasi, o‘qitish, malaka, kvazi-professional, tashkilot, tayyorgarlik.

Annotation. This article discusses the systematization of pedagogical conditions that contribute to the development of professional competencies of future aviation specialists. The importance of professionalizing the content of training and individualizing the manifestations of professional qualities is emphasized. The article presents the main forms and methods of contextual learning, as well as types of pedagogical conditions for the training of aviation specialists.

Keywords: aviation, competency-based approach, competence, contextual technology, education, qualification, quasi-professional activity, organization, training.

Kirish. Pedagogik shart-sharoitlarini tizimlashtirish aviatsiya sohasidagi kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bilan bog‘liq asosiy vazifalardan biridir, chunki aynan shu shart-sharoitlar bo‘lajak mutaxassislarning salohiyatini ro‘yobga chiqarishga ta‘sir qiladi. Muayyan sohada o‘zaro ta‘sir o‘tkaza oladigan shaxsni rivojlantirish ta‘lim mazmunini professionallashtirishni talab qiladi. Bu ushbu kasbdagi odamlar guruhiga xos bo‘lgan fazilatlar to‘plamini, shuningdek bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarini rivojlantirish va tizimlashtirishni nazarda tutadi. Biroq, ushbu guruhning har bir subyekt lavozim yo‘li davomida xulq-atvor, aloqa va ijodiy amalga oshirishdagi kasbiy fazilatlarning namoyon bo‘lishining individual tabiati bilan ajralib turadi.

Asosiy qism. Pedagogik sharoitlarni tizimlashtirishga yanada samarali yondashuvni ishlab chiqish uchun biz kasbiy kompetentsiyalar va kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nazariyasining asosiy tushunchalarini ko‘rib chiqamiz. “Kompetentsiya” tushunchasi insonning ma’lum bir ijtimoiy rolni bajarishga tayyorligini hamda professional, jamiyat a’zosi, fuqaro va boshqalardan biri bo‘lishni anglatadi. Ushbu pozitsiyalarda kompetentsiya ta’limning natijasidir va shuning uchun unga erishish standart talablarini amalga oshirish bilan ta’minlanadigan maqsaddir.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nazariyasida asosiy va funksional kompetentsiyalar ajralib turadi. Asosiy kompetensiyalar deganda inson hayoti uchun zarur bo‘lgan va uning tez o‘zgarib borayotgan jamiyatdagi kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyati bilan bog‘liq bo‘lgan vakolatlar tushuniladi. Zamonaviy standartlarda talablarining asosiy kompetentsiyalar, umumiy kompetentsiyalar sifatida belgilanadi. Funksional kompetentsiyalar-bu ma’lum bir kasbiy faoliyatning xususiyatlari to‘plami va ma’lum bir ish joyining funksiyalari to‘plamidir. Standartda ushbu kompetensiyalar guruhi kasbiy kompetensiyalar sifatida belgilanadi.

Kontekstli ta’lim- ta’limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish mumkin bo‘lgan pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi. Kontekstli o‘qitish - bu kasbiy faoliyatni o‘quv va ishlab chiqarish faoliyati bilan qayta qurish, o‘qitishda boshidan oxirigacha dinamik ravishda o‘zgarib turadigan texnologiya hisoblanadi.

Kontekstli ta’limda talabalar faoliyatining uchta asosiy shakli va bir asosiy shakldan ikkinchisiga o‘tish davri mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

- **akademik turdagi o‘quv faoliyati** (o‘quv faoliyati) unda akademik ma’ruza yetakchi rol o‘ynaydi;

- **kvazi-kasbiy faoliyat** (kasbiy o‘yinlari va boshqa o‘yin shakllari, korxonalariga ekskursiyalar) - bu kontekstli ta’limda talabalarning o‘quv va kognitiv faoliyatini tashkil etish shakli. U o‘zida o‘quv va bo‘lajak kasbiy faoliyat belgilarini birlashtiradi. Ushbu shaklda, o‘quv ma’lumotlaridan foydalangan holda, universitet auditoriyasida ishlab chiqarish jarayonining shartlari, mazmuni va dinamikasi, ushbu jarayonda ishlaydigan odamlarning munosabatlari modellashtiriladi.

- **o‘quv va kasbiy faoliyat** (ishlab chiqarish amaliyoti) boshqa barcha shakllar bitta asosiy modeldan ikkinchisiga o‘tish vazifasini bajaradi. Bunga quyidagilar kiradi: laboratoriya va amaliy mashg‘ulotlar, simulyatsiya modellashtirish, aniq ishlab chiqarish vaziyatlarini tahlil qilish, maxsus kurslar, maxsus seminarlar va boshqalar.

Bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarini o‘qitishda kontekstli yondashuvning asosiy vazifasi o‘quv jarayonida, o‘quv va kognitiv faoliyatni kasbiy faoliyatga aylantirish uchun sharoit yaratishdir, shu bilan birga o‘quv jarayoni shakli va mazmuni bo‘yicha iloji boricha professional jarayonga yaqin bo‘lishi kerak. Kontekstli o‘qitish shakllari va usullariga muammoli ma’ruza, vaziyatli muammolarni hal qilish, aniq ishlab

chiqarish holatlarini tahlil qilish, rollarni ijro etish, simulyatsiya modellashtirish usullari, talabalarning mustaqil ishi, yangi axborot texnologiyalari, talabalarning o‘quv va ilmiy-tadqiqot ishlari, biznes o‘yinlari, diplom dizayni va ishlab chiqarish amaliyoti va boshqalar kiradi. O‘quv jarayonida nazariy pozitsiya (faoliyatning yaqin zonasi) shakllanadi va nazariyani muayyan vazifalarni hal qilish shaklida amalga oshirish bo‘yicha amaliy faoliyat joriy faoliyat zonasi deb ataladi. Faoliyatning orientatsiya asosi keyinchalik yangi tashqi faoliyatning strategik va taktik rejasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Bo‘lajak aviatsiya mutaxassislarining kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun pedagogik sharoitlarni tizimlashtirish o‘quv jarayonining muhim jihati bo‘lib, yanada murakkab vazifaga ega bo‘lganligi sababli bir necha turlarga bo‘linadi:

- **kasb-hunarga yo‘naltirilgan ta’lim** - aviatsiya sanoatining o‘ziga xos xususiyatlariga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, shu jumladan texnik jihatlar, parvozlar xavfsizligi, havo transportini boshqarish va boshqa muhim jihatlarni o‘rganish, vazifalar tizimi kvazi-professional yo‘nalish bilan tavsiflanadi. Amaliy mashg‘ulotlar professional yo‘naltirilgan, kurs aloqa ko‘nikmalarini yaxshilash, muhandislarning kasbiy so‘z boyligini bilish, tasavvurni rivojlantirish, muhandislik tafakkurini rivojlantirish uchun mo‘ljallangan. Bu yerda muhandislikning barcha sohalarida eng keng tarqalgan mavzular keltirilgan. Masalan: monitoring va nazorat, protseduralar va ogohlantirishlar, muhandislik dizayni kabilar.

Kundalik muhandislik holatlari - texnik muammolarni tavsiflashdan tortib, chizmalar bilan yechimlarga qadar ushbu kursni amaliyotga yo‘naltiriladi va rag‘batlantiruvchi qiladi. Muammolarni hal qilish amaliyoti haqiqiy muhandislik ssenariylarida keltirilgan. Amaldagi texnologiya: texnik funksiyalar va dasturlarni tavsiflash, texnologiyaning qanday ishlashini tushuntirish qobiliyati; texnik afzalliklarni ta’kidlash, texnik tushuntirishlarni soddalashtirish va tasvirlash;

- **amaliy mashg‘ulotlar**: talabalarni laboratoriya mashg‘ulotlari, parvoz simulyatorlari, aviakompaniyalarda amaliyot o‘tash va boshqalar orqali amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lish imkoniyatlari bilan ta’minlash.;

- **zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish**: o‘quv jarayoniga virtual haqiqat, interaktiv o‘quv dasturlari, onlayn kurslar va boshqa innovatsion o‘qitish usullarini joriy etish;

- **fanlararo yondashuv**: talabalarga nafaqat aviatsiyaning texnik jihatlarini, balki aviatsiya sanoati bilan bog‘liq ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy jihatlarni ham o‘rganish imkoniyatini berish;

- **asosiy ko‘nikmalarni rivojlantirish**: aloqa ko‘nikmalarini shakllantirish, jamoada ishlash qobiliyati, stressli vaziyatlarda qaror qabul qilish va aviatsiya sohasida muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo‘lgan boshqa ko‘nikmalar.

Kasbiy yo‘nalish va malakalar bo‘yicha maslahat

Bo'lajak aviatsiya mutaxassislarining kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirishning muhim jihati bu kasbiy yo'nalish va lavozimlar bo'yicha maslahat berishdir. Ushbu faoliyat yo'nalishlari talabalarga o'zlarining ta'lim va kasbiy traektoriyalarini ongli ravishda tanlashga imkon beradi. Karyera bo'yicha maslahat quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- aviatsiya sanoati vakillari ishtirokida mahorat darslari va seminarlar o'tkazish;
- potentsial ish beruvchilar bilan uchrashuvlarni tashkil qilish;
- shaxsiy martaba qurish bo'yicha maslahatlar;
- kasbiy moyillik va qiziqishlar uchun testlarni o'tkazish.

•Pedagogik sharoitlarning samaradorligini monitoring qilish va baholash

Mutaxassislarni tayyorlashning yuqori sifatini ta'minlash uchun joriy etilayotgan pedagogik sharoitlarning samaradorligini doimiy ravishda monitoring qilish va baholash zarur. Bu orqali amalga oshirilishi mumkin:

- talabalar va o'qituvchilarning muntazam so'rovlari;
- talabalarning o'quv faoliyati natijalarini tahlil qilish;
- boshqa universitetlarning shunga o'xshash o'quv dasturlari bilan qiyosiy tahlil o'tkazish;
- ta'lim muassasasi bitiruvchilarini ishga qabul qiladigan ish beruvchilarning fikr-mulohazalari tizimini joriy etish.

•Xalqaro tajribani birlashtirish

Yana bir muhim jihat-xalqaro tajribani ta'lim jarayoniga integratsiya qilish. Bunga quyidagilar kiradi:

- Xalqaro ta'lim va ilmiy dasturlarda talabalar va o'qituvchilarning ishtiroki;
- Xorijiy universitetlar bilan qo'shma ta'lim loyihalarini amalga oshirish;
- Aviatsiya ta'limi sohasidagi dunyodagi ilg'or tajribalarni o'rganish va moslashtirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak aviatsiya mutaxassislarining kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun pedagogik sharoitlarni tizimlashtirish o'quv jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu ko'nikmalar aviatsiya sohasida yuqori malakali mutaxassislarni shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Ushbu chora-tadbirlar nafaqat texnik jihatlarni chuqur tushunishga yordam beradi, balki tanqidiy fikrlashni, muammolarni hal qilishda ijodkorlikni rivojlantiradi va aviatsiyada muvaffaqiyatli martaba uchun zarur bo'lgan yetakchilik fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish aviatsiya faoliyati sohasidagi professional qiyinchiliklar va innovatsion talablarga tayyor kadrlarni samarali tayyorlashga imkon beradi.

Bundan tashqari parvoz simulyatorlari, virtual o'quv dasturlari va maxsus jihozlarni o'z ichiga olgan zamonaviy ta'lim manbalariga kirishni ta'minlash

muhimdir. Aviatsiya kompaniyalari va korxonalari bilan hamkorlikni rivojlantirish, talabalarga amaliy tajriba orttirish va haqiqiy loyihalarda ishtirok etish imkonini beradi, bu esa kasbning o‘ziga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Xavfsizlik kengashi majlisidagi “Qurolli Kuchlarimiz-mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatdir” mavzusidagi nutqi Vatanparvar. –T., 2022. -3-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalarining rahbar va professor-o‘qituvchilari malakasini uzluksiz oshirish tizimini joriy etishto‘g‘risida”gi PF-5789-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi 2008 yil 10-noyabrdagi 228-sonli qarori “Fuqaro aviatsiyasi korxonalarining va aviatsiya ta’lim muassasalarini attestatsiyadan o‘tkazish qoidalari”.